

GABRIEL WITASZEK CSSR
Lublin

WYLANIE DUCHA W DZIEŃ PAŃSKI
POCZĄTKIEM DZIEŁA ZBAWIENIA
(Jl 3, 3-5)

Wraz ze zbliżającym się Jubileuszem Roku Dwutysięcznego rośnie zainteresowanie działaniem Ducha Świętego. W niniejszym artykule zostaną przedstawione refleksje proroka Joela dotyczące historiozbowczego wydarzenia „wylania ducha” ujętego w kontekście Dnia Pańskiego. Prorok Joel wybiega myślą w czasy ostateczne, kiedy spełnią się szczególne dobrodziejstwa w narodzie izraelskim, przejawiające się również w wymiarach doczesnych.

I. ZAPOWIEDŹ DNIA PAŃSKIEGO

Idea sądu Bożego, która przewija się przez Księgę Joela, jest powiązana z nadejściem Dnia Pańskiego (Jl 3, 3-5). Odegrała ona doniosłą rolę w historii poszukiwań myśli teologicznej proroka oraz w dyskusji nad ogólnym znaczeniem tego pojęcia. Prorok Joel wykorzystał historyczne wybawienie Izraela z ucisku jako okazję do ukazania ostatecznej odmiany losu i ostatecznego wyrównania przez Boga rachunków wobec ludzi złych i dobrych. Ludzie źli, symbolizowani przez pogańskie narody uciskające Izraela, zostają wezwani do Doliny Jozafat, gdzie Bóg dokona nad nimi publicznego sądu w Dzień Pański (Jl 4, 1-3. 9. 12) i odbiorą zapłatę za to, co uczynili

ludowi Bożemu (Jl 4, 2-3)¹. Wśród ich przewinień prorok wylicza grabież ziemi, sprzedawanie w niewolę i akty zemsty (Jl 4, 7). Narody i poszczególne jednostki są obowiązane do zachowania pewnej ustalonej normy moralnej, którą jest „wzywanie imienia Jahwe”, i którą Święty Paweł w Liście do Rzymian (10, 13) odnosi do wiary w Chrystusie, w której jest jedyne ocalenie.

1. *Rozwój myśli o Dniu Pańskim*

Problem pochodzenia idei Dnia Pańskiego i jego znaczenia dla proroka Joela był długo dyskutowany. Wzrastające zainteresowanie treścią wyrażenia „Dzień Pański” notuje się od początku dwudziestego wieku w kontekście dyskusji nad eschatologią Starego Testamentu. Punktem wyjścia może być pogląd H. Gressmanna, według którego idea Dnia Pańskiego należy do popularnej eschatologii izraelskiej, która rozwinęła się na gruncie eschatologii mitycznej zaczerpniętej z innych religii². Powiązał on Dzień Pański z wojnami Jahwe i zwrócił uwagę na paralelizm z literaturą arabską, w której występuje powiązanie między Dniem Pańskim a wojnami arabskimi. Swoje przypuszczenia zakończył stwierdzeniem, że pojęcie Dnia Pańskiego stanowi istotę eschatologii Starego Testamentu, która wzięła początek z pojęć Bliskiego Wschodu. Według H. Gressmanna już w czasach Amosa pod wpływem religii sąsiednich narodów była wyznawana eschatologia, która głosiła, że należy oczekiwać szczególnego dnia w przyszłości, gdy Jahwe ukaże się w całej swojej mocy i odniesie zwycięstwo nad wrogami Izraela.

Nowy impuls do badań nad zagadnieniem Dnia Pańskiego dał S. Mowinkel³, który przeciwstawia się teorii H. Gressmanna dotyczącej eschatologii Dnia Pańskiego⁴. Pojmuje on eschatologię jako projekcję w sferze ludzkiej świadomości wydarzeń wiążących się z kultem przeżywanym wciąż

¹ Poganie zostali wezwani na sąd w związku z krzywdami, jakie wyrządzili innym ludziom, a nie dlatego, że byli poganami. Według J. S. Synowca (*Prorocy Izraela, ich pisma i nauka*, Kraków 1994, s. 328): „Założenie królestwa Bożego ma nastąpić po „dniu Jahwe”, który prorok wyobrażał sobie w barwach nacjonalistycznych (3, 5; 4, 1-8. 16 n. 20), obiecując dobra tego królestwa tylko Izraelitom (3, 1; 4, 18), zapowiadając natomiast kary Jahwe dla narodów, które dopuściły się względem nich niesprawiedliwości (4, 1-19)”.

² H. G r e s s m a n n, *Der Ursprung der Israelitisch-Jüdischen Eschatologie*, Göttingen 1905, s. 85-98. 141-158. 160-173.

³ *Jahves dag*, NTT 59 (1958), s. 1-56. 209-229.

⁴ T e n ż e, *Psalmenstudien*, Bd. II: *Das Thronbesteigungsfest Jahwes und der Ursprung der Eschatologie*, Amsterdam 1961, s. 229.

na nowo podczas Świąta Nowego Roku, kiedy celebrowano intronizację Jahwe i przypomniano wspańiałe momenty przeszłości: stworzenie, wybranie Izraela, uwolnienie z Egiptu, zawarcie przymierza na Synaju. W kulcie wydarzenia te ponownie ożywały, a uczestnicy otrzymywali błogosławieństwo i życzenia pomyślności na nadchodzący rok. Gdy naród znajdował się w kłopotach, pokładał swoją nadzieję w nadchodzącym Dniu Pańskim i oczekiwał odnowy mocy i świętości, która wyzwoli go od obecnych problemów⁵. S. Mowinckel zdystansował się od H. Gressmanna, który uważał eschatologię za wcześniejszą od proroków⁶. Poza tym S. Mowinckel utrzymywał, że eschatologia jest specyficznie izraelskim fenomenem. W tym punkcie zgadza się on z E. Sellinem, mimo iż ten przedstawia inne rozwiązanie problemu pochodzenia eschatologii⁷. E. Sellin jest natomiast bliższy H. Gressmannowi, jeśli chodzi o podejście do natury Dnia Pańskiego⁸. Podstawowym argumentem dla tych, którzy uważają, że Dzień Pański jest pojęciem ściśle związanym z kultem lub przynajmniej wywodzi się z bliskiego kultowi kontekstu, są niektóre wypowiedzi ze Starego Testamentu. Chodzi tu o teksty, które zdają się wskazywać, że Dzień Pański oznacza to samo, co Dzień świąteczny, w którym sprawowano kult (Oz 9, 5. 12, 10; So 1, 8)⁹. Starotestamentowe pojęcie Dnia użyte na oznaczenie dnia kultu ma paralelizmy w akadyjskich tekstach religijnych¹⁰. Kilku innych autorów opowiedziało się za teorią S. Mowinckela i jego sugestią powiązania Dnia Pańskiego z kultem. Wśród nich możemy wymienić:

⁵ S. Mowinckel nie był pierwszym, który powiązał Dzień Pański z wydarzeniami kultowymi. Już G. Hoffmann w roku 1889 zwrócił uwagę na możliwość rozumienia Dnia Pańskiego jako dnia uroczystego. Zob. G. Hoffmann, *Versuche zu Amos*, ZAW 3(1883), s. 112. Podobnie jak S. Mowinckel, tak samo P. Volz stwierdził zależność pomiędzy świętem Nowego Roku a rozwojem izraelskiej eschatologii (*Das Neujahrsfest Jahwe (Laubhüttenfest)* (SSV 67), Tübingen 1912). Podkreślił on ponadto kultowe elementy w Dniu Pańskim. Mniej znany jest pogląd A. J. Wensincka (*The Semitic New Year and the Origin of Eschatology*, AcOr 1(1923), s. 158-199). Podtrzymuje on teorię podobną do teorii S. Mowinckela. Zob. także J. H. Grönbæk, *Zur Frage der Eschatologie in der Verkündigung der Gerichtspropheten*, SEA 24(1959), s. 5-21.

⁶ Gressmann, *Der Ursprung der Eschatologie*, s. 147.

⁷ E. Sellin, *Der alttestamentliche Prophetismus*, Leipzig 1912, s. 172-183.

⁸ Tenże, *Das Zwölfprophetenbuch* (KAT XII), Leipzig 1922, s. 192 n. Nieco później modyfikuje on swoje poglądy, utrzymując, że kara Jahwe będzie miała miejsce w czasie święta.

⁹ J. Gray, *The Day of Yahweh in Cultic Experience and Eschatology Prospect*, SEA 39(1974), s. 29.

¹⁰ W. G. Lambert, *Babylonian Wisdom Literature*, Oxford 1960, s. 1-39.

J. Morgensterna, J. Lindbloma, J. D. Wattsa, A. S. Kapelruda, R. E. Clementsa i J. Gray'a¹¹.

Pogląd S. Mowinckla dotyczący Dnia Pańskiego próbowano zastąpić rozwiązaniami alternatywnymi. W tym miejscu na uwagę zasługuje G. von Rad ze swoją metodą historii form, według którego wyrażenie „Dzień Pański” mogłoby stanowić element jakiegoś szczególnego gatunku literackiego. Po przeanalizowaniu tego pojęcia w różnych kontekstach G. von Rad usiłował wykazać, że pochodzi ono z tradycji świętych wojen znanych z początkowej historii Izraela¹². Zgodnie z tym Dzień Pański powinien być rozumiany jako działanie wojenne w odniesieniu do dnia, w którym Jahwe powstanie ponownie przeciwko swoim nieprzyjaciołom. Teoria G. von Rada spotkała się z ostrą krytyką ze strony M. Weissa¹³. Niemniej stała się ona w ostatnich latach powszechną opinią na temat pochodzenia idei Dnia Pańskiego¹⁴.

Należy także wspomnieć o spojrzeniu F. M. Crossa, który usiłował połączyć w jedną teorię G. von Rada z teorią S. Mowinckela i twierdził, że Dzień Pański należy interpretować jako dzień zwycięstwa w świętej wojnie i zarazem jako dzień święta na cześć Jahwe¹⁵.

Oprócz klasycznych teorii S. Mowinckela i G. von Rada są jeszcze inne, dotyczące pochodzenia i znaczenia idei Dnia Pańskiego. W roku 1948 L. Cerny, idąc śladami H. Gressmana, usiłował udowodnić, że idea Dnia Pańskiego stanowi istotę starotestamentowej eschatologii wywodzącej swoje

¹¹ J. M o r g e n s t e r n, *Amos*, Studies I-III, Cincinnati 1941, s. 127-179; J. L i n d b l o m, *Gibt es eine Eschatologie bei den alttestamentlichen Propheten?*, StTh 6(1952), s. 84; t e n ż e, *Prophecy in Ancient Israel*, s. 316 n.; J. D. W a t t s, *Vision and Prophecy in Amos*, Leiden 1958, s. 68-79; A. S. K a p e l r u d, *Central Ideas in Amos*, Oslo 1956, s. 71; R. E. C l e m e n t s, *Prophecy and Covenant*, London 1965, s. 107-110; G r a y, *The Day of Yahweh*, s. 5-37.

¹² *The Origin of the Concept of the Day of Yahweh*, JSS 4(1959), s. 97-108; t e n ż e, *Theologie des Alten Testaments*, Bd. II, 1980⁷, s. 129-133.

¹³ *The Origin of the „Day of the Lord” – Riconsidered*, HUCA 37(1966), s. 29-60. Według niego „Dzień” jest teofanicznym opisem.

¹⁴ H. W. W o l f f, BK XIV/2, s. 298-302; E. H a a g, *Der Tag Jahwes im Alten Testament*, BiLe 131(1972), s. 238-248.

¹⁵ F. M. C r o s s, *The Divine Warrior in Israel's Early Cult*, [w:] *Biblical Motifs. Origins and Transformations*, ed. A. Altmann, Cambridge 1966, s. 11-30. Pogląd F. M. Crossa później został podjęty przez R. W. Kleina (*The Day of the Lord*, CTM 39(1968), s. 517-525).

korzenie ze starej tradycji izraelskiej¹⁶. Zgodnie z takim widzeniem L. Cerny interpretował Dzień Pański w Am 5, 18-20 ściśle eschatologicznie. Teoria ta miała wielu zwolenników. Nieco później F. J. Héléwa zwrócił uwagę na powiązanie między Dniem Pańskim a ideą Przymierza¹⁷. Podobne stanowisko zajęli F. C. Fensham i C. van Leeuwen¹⁸. A. J. Everson odrzucił eschatologiczną interpretację tego pojęcia, które – według niego – zrodziło się później, w okresie niewoli babilońskiej. Akcentował natomiast treści historyczne Dnia Pańskiego¹⁹.

Ostatnio Yair Hoffmann zwrócił uwagę na eschatologiczną funkcję dawnych motywów związanych z teofaniami²⁰. Twierdzi, że idea Dnia Pańskiego przeszła gruntowną semantyczną metamorfozę od niesprecyzowanego i nieeschatologicznego znaczenia do znaczenia eschatologicznego. Gdyby te spostrzeżenia były słuszne, to wydawałoby się uzasadnione wyprowadzenie genezy Dnia Pańskiego z pierwotnych tradycji o teofaniach Jahwe, które odpowiadają obu najstarszym świadectwom (Iz 2, 12 nn.; Am 5, 18-20)²¹. W tym ujęciu Dzień Pański oznacza oczekiwaną interwencję Bożą jako wspaniałą i pełną grozy teofanię, zmierzającą do sądu nad wszelkimi potęgami świata i nad wszelkim wywyższaniem się człowieka. Oczywiście, ta interwencja Boża miałaby jednocześnie charakter klęski i zagłady dla nieprzyjaciół narodu wybranego. Wędrujący ku ziemi obiecanej naród wyobrażał sobie Jahwe jako wojownika walczącego po stronie Izraela, który podczas decydującej bitwy – czyli w dniu ostatecznej rozprawy z wrogami – okazywał swoją moc (Wj 15; Lb 10, 35; Sdz 5). Już w najdawniejszych czasach decydująca ingerencja Boża posiadała cechy teofanii, czyli widzialnego objawienia się potęgi Jahwe. Gdy w okresie monarchii dawne wspomnienia bohaterskich czasów zdobywania ziemi Kanaan zaczęły się powoli zacierać, idea Dnia Pańskiego pozostawała nadal żywa: wyrażała ona bowiem cudowną opiekę Bożą nad narodem i dawała niejako gwarancję

¹⁶ L. C e r n y, *The Day of Yahweh and some Relevant Problems*, Praha 1948, s. 32-41.

¹⁷ *L'origine du concept prophétique du „Jour de Yahvé”*, ECarm 15(1964), s. 3-36.

¹⁸ F. C. F e n s h a m, *A Possible Origin of the Concept of the Day of the Lord*, [w:] *Biblical Essays, Bepeck: Potschefstroom Herald* 1966, s. 90-97; C. v a n L e e u w e n, *The Prophecy of the Yom YHWH in Amos V 18-20*, OTS 19(1974), s. 113-134.

¹⁹ *The Days of Yahweh*, JBL 93(1974), s. 329-337; t e n ż e, *Day of the Lord, The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Suppl, s. 209.

²⁰ *The Day of the Lord as a Concept and a Term in the Prophetic Literature*, ZAW 93(1981), s. 37-50.

²¹ L. S t a c h o w i a k, *Dzień Jahwe*, EK IV 590 n.

triumfu Izraela nad wrogami i przeciwnościami (świadczą o tym minione wydarzenia historii zbawienia).

2. Dzień Pański w przepowiadaniu proroków

Teksty prorockie odnoszące się do Dnia Pańskiego (Iz 13, 6. 9; Ez 13, 5; Jl 1, 15; 2, 1. 11; 3, 4; Am 5, 18-20; Ab 15; So 1, 7. 14; MI 3, 23) uwydatniają negatywny charakter Dnia jako wydarzenia wiążącego się z gniewem Bożym i powszechną katastrofą. Najbardziej charakterystycznym motywem opisu Dnia Pańskiego jest motyw wojny (Iz 13, 4-6). W Księdze Joela 2, 2-9 znajduje się opis wojska wkraczającego w straszny Dzień Pański. Straszliwy Dzień Jahwe zakończy się powszechną wojną na ziemi oraz zaćmieniem słońca i księżyca. Wzmianka o niezwykłych znakach wprowadza w klimat apokaliptyczny (Jl 4, 15; Am 8, 9; Iz 13, 10; 24, 23; So 1, 14-17; Mt 24, 6. 29; Mk 13, 7. 24), a opisane przez proroka Joela w 1, 15; 2, 1-2. 10 znaki zostały tu wyraźnie spotęgowane. Znaki kosmiczne, zwłaszcza tu opisane, będą zwiastunami zbliżającego się ostatecznego końca ludzkości, co prorok dostrzega w jednej, ciągłej i ogólnie ujętej perspektywie prorockiej. Podobny opis występuje u proroka Zachariasza 14, 1-3. Do tych precyzyjnych opisów wojen w prorockich tekstach o Dniu Pańskim można dołączyć inne. Odniesienie do bitwy w Dzień Pański znajduje się w Księdze Ezechiela 13, 5. Prorok Joel 1, 15 używa tego samego sformułowania co tekst o wojnie u Iz 13, 6: „Blisko jest dzień Pański, a przyjdzie on jako spustoszenie [...]”. Sofoniasz 1, 16 stwierdza, że Dzień ów będzie „dniem trąby i krzyku wojennego – przeciwko miastom obronnym [...]”. Ezechiel w rozdziale 30, 4. 5. 6. 11. 17. 21. 24. 25 mówi często o mieczu, mając na myśli wojnę, jako rzecz najbardziej charakterystyczną dla Dnia Pańskiego. Czytając teksty prorockie zawierające wyrażenie „Dzień Pański” można zauważyć, że w jego kontekście zawsze będzie się przewijał opis wojny.

Teksty zawierające opisy Dnia nadają wydarzeniom przede wszystkim charakter militarny, połączony w mniejszym lub większym stopniu z rzeczywistymi zjawiskami związanymi z prowadzeniem wojny. Jahwe powstaje przeciwko swoim nieprzyjaciołom, wkracza do bitwy i rozprawia się z wszystkim, co narusza i wypacza ustanowiony przez Niego porządek, tak w wymiarach kosmicznych, jak i historycznych. Oczekiwanie, że Jahwe zareaguje w ten sposób przeciwko nieprzyjaciołom Izraela, było żywe i utwierdzało religijne i polityczne przekonania Izraelitów. Teksty prorockie

ukazują Dzień Pański jako czas, w którym Jahwe pokona swoich nieprzyjaciół w wojnie. Okres wojny w ujęciu proroków nie jest jedyną cechą charakterystyczną Dnia Pańskiego²². Jest to wydarzenie, które będzie miało miejsce w przyszłości, choć nie można wykluczyć, że jego realizacja już się dokonuje²³. Innym wyróżniającym elementem opisu Dnia Pańskiego są ciemności i kosmiczne zmiany (Iz 13, 10; Ez 30, 18; Jl 2, 2; So 1, 15). Obraz ciemności i kosmicznych perturbacji w powiązaniu z Dniem Pańskim jest podobny do opisów teofanii Jahwe, które znamy ze Starego Testamentu (2 Sm 23, 4; Iz 4, 5; Ez 1; 10, 4; Ha 3, 4). U Joela wystąpiło połączenie tematów Dnia Pańskiego i ostatecznej teofanii na Syjonie²⁴. Teofania w ujęciu Joela nawiązuje do teofanii synajskiej (Jl 3, 3), lecz przybiera prawdziwie kosmiczne wymiary: „Słońce i księżyc się zaćmia, a gwiazdy światłość swą utracą. I Jahwe zaryczy z Syjonu i z Jeruzalem podniesie swój głos tak, że zadrzą niebo i ziemia” (Jl 4, 15-16)²⁵. Pojęcie ciemności należy również do słownictwa starożytnego Bliskiego Wschodu i wyraża chaos, brak porządku i pomyślności²⁶. W czasie walki Jahwe z jego nie-

²² M. E. T a t e, *War and Peacemaking in the Old Testament*, „Review and Expositor”, 79(1982), s. 587-596; M. W e i n f e l d, *Divine Intervention in Ancient Israel and in the Ancient Near East*, [w:] *History, Historiography and Interpretation* (Studies in Biblical and Cuneiform Literatures), ed. H. Tadmor and M. Weinfeld, Leiden 1984, s. 121-147.

²³ A. J. E v e r s o n (*Day of the Lord*, s. 209 n.) podkreśla ideę Dnia Pańskiego jako wydarzenia rozgrywającego się w przyszłości: Iz 22, 1-14; Jr 46, 2-12; Lm 1, 2; Ez 13, 1-9; por. J. H o m e r s k i, *Rysy eschatologiczne Dnia Pańskiego u proroka Sofoniasza*, RTK 30(1983), z. 1, s. 33-45.

²⁴ Prorocy okresu niewoli babilońskiej Deuteroizajasz i Ezechiel kreślili już obraz powrotu Jahwe na Syjon i Jego objawienie się tam wśród wielkich cudów natury: „Wtedy objawi się Chwała Jahwe, razem ją wszelkie ciało zobaczy, bo usta Jahwe to powiedziały” (Iz 40, 5) albo: „Oto Chwała Boga Izraela przyszła od Wschodu, a głos Jego jakby szum wielu wód i ziemia jaśniała od Jego Chwały” (Ez 43, 2). U tamtych proroków owa teofania nakładała się na historyczny powrót Izraela z niewoli. Zob. T. B r z e g o w y, *Prorocy Izraela*, cz. II, Tarnów 1995, s. 289 n.; G. W i t a s z e k, *Moc słowa prorockiego*, Lublin 1996.

²⁵ Potęga objawiającego się Jahwe jest porównywalna do przerażającego ryku lwa (Am 1, 2).

²⁶ S. A a l e n, *Die Begriffe „Licht” und „Finsternis” im Alten Testament, im Spätjudentum und im Rabbinismus*, Oslo 1951, s. 9-95; t e n ż e, `wr, TWAT I, 160-182; J. H e m p e l, *Die Lichtsymbolik im Alten Testament*, StudGen 13(1960), s. 352-368; t e n ż e, *Licht, Heil und Heilung im biblischen Denken*, „Anataios” 2(1961), s. 375-388; W. v o n S o d e n, *Licht und Finsternis in der sumerischen und babylonischen-assyrischen Religion*, StudGen 13(1960), s. 647-653; H. R i n g g r e n, *Light and Darkness in Ancient Egyptian Religion*, [w:] *Liber Amicorum. Studies in Honour of C. J. Bleeker*, Leiden 1969, s. 140-150; A. P. B. B r e y t e n b a c h, *The Connection between the Concepts of*

przyjaciółmi zniknie światło ciał niebieskich, chmury zbiorą się razem, a ciemności ogarną całą ziemię. Jest to fenomenologiczny opis ciemności. Do innych charakterystycznych zjawisk odnoszących się do Dnia Pańskiego należy zaliczyć: suszę (Ez 30, 12; Jl 1, 20), głód (Jl 1, 10 nn.) i wytępienie wszystkich bożków (Ez 30, 13; So 1, 4).

Należy podkreślić, że wyrażenie „Dzień Pański” w różnych formach występuje głównie w wyroczniach przeciwko obcym narodom (Iz 13, 1-22: przeciw Babilonowi; Ez 30, 3: przeciw Egipcjom; Iz 34, 1-17: przeciw Edomowi). Liczne teksty o Dniu Pańskim wiążą wyrocznie przeciwko obcym narodom z wyroczniami pomyślności dla Syjonu (Za 14, 1-8; So 1; Iz 2, 12)²⁷.

Trudno mówić o jednolitym znaczeniu Dnia Pańskiego u proroków. W późniejszym profetyzmie ów Dzień wiązano z nieoczekiwaną straszną interwencją Bożą. Jego bliskość jako pierwszy podkreśla Sofoniasz (1, 7. 14), którego można uważać za jednego z najbardziej typowych proroków zapowiadających bliskość dnia sądu nad światem. Inny zwiastun Dnia Pańskiego – prorok Joel – klęski towarzyszące interwencji Bożej (plaga szarańczy) wiąże wyraźnie z ideą walki, jaką Bóg prowadzi przez dobrze zorganizowane potężne zastępy (Jl 1-2).

Prorocy nie są twórcami tej formuły. Istniała ona jeszcze przed nimi: była to bliska Izraelitom idea z epoki królewskiej, według której historia ich narodu i narodów sąsiadujących oraz będących w kontakcie z nimi, obracała się wokół centralnego punktu, jakim był Dzień należący do Pana²⁸. Prorocy surowo ganili użycie formuły „Dzień Pański” w niewłaściwym sensie. Próbowali zastąpić popularną interpretację, która byłaby zgodna z Bożymi planami.

Przez całą Biblię przewija się myśl, że historia w swej integralności należy do Jahwe. Każdy dzień, który się zaczyna, każdy powrót światła rozpraszającego mroki ciemności, jest jakby nowym wydarzeniem tego pierwotnego dnia Pana, który stworzył świat z chaosu (Ps 31, 16). Jak na początku słowo Jahwe Stworzyciela powołało do istnienia i postawiło na

Darkness and Drought as well as Light and Vegetation, [w:] *De fructu oris sui. Essays in Honour of A. van Selms*. Ed. by I. H. Eybers, F. C. Fensham, C. L. Labuschagne, W. C. van Wijk and A. H. von Zyl, Leiden 1971, s. 1-5.

²⁷ G. W. Ahlström, *Joel and the Temple Cult of Jerusalem*, VTS 21(1971), s. 62-97.

²⁸ Martin-Achard, *Amos*, s. 70.

firnamencie niebieskim słońce, księżyc i gwiazdy (Rdz 1), tak przy końcu czasów od głosu Boga zachwieje się ten cały porządek natury i ulegnie zniszczeniu. Będzie to prawdziwy koniec świata i koniec wszelkich potęg wrogich Bogu.

3. *Dzień Pański w Księdze Joela*

Prorok Joel przedstawiając Dzień Pański wychodzi od konkretnego faktu, jakim jest straszna inwazja szarańczy, zgubna dla zbiorów rolnych (Jl 1, 2-13). W wyobrażeniach prorockich Joela najazd szarańczy przekształca się w wojsko walczące i uporządkowane, które najeżdża i zdobywa miasto (Jl 2, 1-11). Do tej katastrofy dołącza się jeszcze inna, nie mniejsza niż poprzednia – jest nią susza (Jl 1, 14-20). Według proroka plaga szarańczy i susza są bardzo lekką karą. Obydwie klęski wskazują na przyszłość jeszcze gorszą, ponieważ „bliski jest dzień Pański”. Jest to pierwszy stopień konstrukcji poetyckiej, w której Joel sprowadza całe wydarzenie do kategorii religijnej „dnia Pańskiego”. Są to momenty historii, w których Bóg interweniuje jako władca, używając swoich instrumentów nacisku pod postacią fenomenów atmosferycznych czy też zastępów ludzkich. Narzędziem Boga są klęski, które w stosunku do Izraela spełniają rolę ostrzegawczą. Dzień Pański bowiem będzie doraźną karą dla Izraela, a ostateczną dla narodów. Joel, wychodząc od konkretnych klęsk, przewiduje jeszcze większe zniszczenia.

Stając przed współczesnymi mu ludźmi jako człowiek głębokiej wiary i silnej nadziei nie ogranicza się tylko do stwierdzania faktów, ale porusza sumienia, zmusza do wykonania skoku z teraźniejszości w przyszłość, od obaw o jedzenie i picie do współpracy w wielkim Bożym planie (Jl 4, 9-10). Prorok poruszony przez klęskę, która dosięga uprawy, nawołuje swój lud do aktu pokutnego, pod koniec którego intonuje prośbę do Boga. Ze strony Boga nie wychodzi żadna wyrocznia i dlatego prorok dorabia ją w formie poetyckiej, na którą Bóg odpowiada nawołując do pokuty i nawrócenia. Lud gromadzi się ponownie, tym razem wyraźnie na akt pokutny, a Bóg odpowiada wyrocznią przebaczenia i obietnicą (Jl 2, 19-27), oznajmia uwolnienie od plagi, koniec suszy i powrót błogosławieństwa na ziemię.

Katastrofa narodowa staje się punktem zwrotnym w procesie nawrócenia, przejawiającym się w postaci postu i pokuty w celu wyproszenia współczucia u Boga (Jl 2, 12-17). Pojawiają się tutaj niektóre typowe przejawy

religijności Izraela: akty kultu, proklamacja prorocka, odpowiedni udział kapłanów i ludu w ich pełnionych funkcjach.

Przepowiadanie Joela działającego na przełomie V/IV wieku przed Chr. miało miejsce w kontekście następujących wydarzeń historycznych: upadek Jerozolimy, podział monarchii i wygnanie, które należały już do przeszłości. Proroctwa, poczynając od Ezechiela i Deuteroizajasza, nabrały tonu bardziej optymistycznego i pocieszającego, oczekiwano końcowej, wspaniałej zmiany, pojawienia się wspaniałego świata oznajmionego przez Ezechiela, Aggeusza i Zachariasza.

Jahwe nazywany był wielokrotnie Bogiem Izraela, Izrael zaś Jego ludem, a Palestyna Jego krajem. Joel ukazał obraz eschatologii Starego Testamentu z centralnym motywem Dnia Jahwe²⁹. Z katastrofy końcowej ocaleją tylko ci, którzy wzywają imienia Jahwe. Jerozolima, wolna od wpływów pogańskich, będzie wiecznym mieszkaniem Jahwe. Prorok podkreśla znaczenie modlitwy przebiegającej, której skuteczność zależy od skruchy i ufności.

II. WYLANIE DUCHA

Według Joela zapoczątkowaniem dzieła zbawienia było wylanie Ducha Pańskiego: „I wyleję potem Ducha mego na wszelkie ciało, a synowie wasi i córki wasze prorokować będą, starcy wasi będą śnili, a młodzieńcy wasi będą mieli widzenia. Nawet na niewolników i niewolnice wyleję Ducha mego w owych dniach” (Jl 3, 1-2)³⁰. Wszystko to będzie się działo na Syjonie i w Jerozolimie (Jl 3, 5), a więc dokładnie tam i wtedy, gdzie dokona się sąd nad grzesznikami.

²⁹ L. S t a c h o w i a k, *Historia i eschatologia u proroków*, RTK 18(1971), z. 1, s. 85-95; T. B r z e g o w y, *Eschatologia proroka Joela*, RBL 46(1993), nr 3-4, s. 117-128; R. A. S i m k i n s, *God, History, and the Natural World in the Book of Joel*, CBQ 55(1993), nr 3, s. 435-452.

³⁰ Jest tu mowa o rzeczywistości Dnia Pańskiego. Ta rzeczywistość dzieje się w ramach kosmicznej teofanii Dnia Pańskiego, wśród znaków na niebie i na ziemi, takich jak krew, ogień, słupy dymne, zaćmienie słońca i księżyca (Jl 3, 3-4).

W tych czasach Duch Boży zostanie „wylany na wszelkie ciało”³¹. W historii Izraela Bóg udzielał swego Ducha osobom powołanym do specjalnych zadań wśród ludu Bożego³². Sędziowie dzięki posiadaniu Ducha uwalniali Izraela od potężnych nieprzyjaciół (Sdz 3, 10; 11, 29; 14, 6. 19; 15, 14). Jak pisze J. Guillet: „Ci prości synowie chłopscy, jak Samson, Gedeon i Saul, zostali nagle i całkowicie przemienieni; otrzymali nie tylko zdolności czynienia rzeczy wymagających niezwykłej odwagi i siły, lecz otrzymali także nowe osobowości, dzięki którym byli w stanie odegrać pewną rolę i spełnić określoną misję, mianowicie dokonać wyzwolenia narodu. Przez ich ręce i przez ich ducha Duch Boga nie tylko przedłuża epopeję wyjścia z Egiptu i pobytu na pustyni, lecz także zapewnia jedność i zbawienie Izraelowi, znajdując się w ten sposób u samych źródeł świętego ludu. Działanie Ducha ma charakter jeszcze wewnętrzny, chociaż jest określone za pomocą obrazów, które wyrażają ideę nagłego i niezwykłego wzięcia w posiadanie: Duch „przyszedł” na Otoniela lub Jeftego (Sdz 3, 10; 11, 29), „spadł” jak drapieżnik na swoją zdobycz (Sdz 14, 6; 1Sm 11, 6), „przyodziął” się niczym w pancerz (Sdz 6, 34)”³³. Spadkobiercami Sędziów byli królowie spełniający funkcje o charakterze stałym. Poprzez rytuał namaszczenia królowie Izraela otrzymywali Ducha, który przemieniał ich w innych ludzi, zdolnych do przewodzenia narodowi wybranemu (1 Sm 10, 5-6). W szczególności Bóg udzielał swego Ducha tym, których powoływał do misji prorockiej. W proroctwie Joela skutkiem i oznaką wylania Ducha Bożego będzie prorokowanie oraz otrzymywanie specjalnych objawień poprzez sny i wizje. Są to najczęstsze sposoby, jakimi Bóg w Starym Testamencie posługiwał się przekazując prorokom swe orędzie. Joel chciał powiedzieć, że przez dar Ducha wszyscy ludzie będą mogli bezpośrednio komunikować się z Bogiem. Słowa, które będą głosić, nie zrodziły się w nich, ale będą słowami samego

³¹ Czasownik „wylewać” został poza tym tekstem użyty w odniesieniu do daru Ducha tylko w Ez 39, 29 i Za 12, 10, co wskazuje, że Joela należy rozumieć w świetle tamtych wypowiedzi. Stary Testament częściej mówi, że Bóg posyła swego Ducha (Ps 104, 30) lub daje Ducha komuś (2 Krl 19, 7; Iz 37, 7), albo że Duch spocznie na Bożym wybrańcu (Iz 11, 2).

³² S. P i s a r e k, *Duch Boży w Piśmie Świętym*, [w:] *Vademecum biblijne*, Kraków 1991, s. 59-70; J. S z l a g a, *Duch Święty w dziejach*, [w:] *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*, red. M. Rusecki, E. Pudełko, Lublin 1995, s. 91-94.

³³ J. G u i l l e t, *Duch*, [w:] *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tłum. pol. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 227.

Boga. Tak oto zarysowuje się związek, widoczny już u Eliasza (2 Krl 19, 12 n.), pomiędzy słowem Boga a Jego Duchem. Duch nie stwarza nowej osobowości po to, aby przeprowadzała Jego akcje, ale przekazuje sens i tajemnicę własnej działalności. Duch nie jest tylko zrozumieniem i mocą, ale także poznaniem Boga i Jego dróg (Iz 11, 3). Otwierając proroków na słowo Boże i ukazując im chwałę Bożą (Ez 3, 12; 8, 3) Duch sprawia, że stają się gotowi (Ez 2, 1; 3, 24), by mówić do ludu (Ez 11, 5) i zapowiadać sąd, który nadejdzie. W ten sposób Duch czyni z proroków świadków i sam daje świadectwo Bogu. Od czasów wygnania te dwie rzeczywistości – prorok i Duch Pański – są najściślej ze sobą powiązane (Za 7, 12; Ne 9, 30; 2Krn 15, 1; 20, 14). Typ wszystkich proroków, Mojżesz, był napełniony Duchem Jahwe i tego Ducha udzielił w rytuale włożenia rąk na siedemdziesięciu starszych. W tym kontekście Mojżesz wypowiedział znamienne życzenie – proroctwo: „Oby tak cały lud Jahwe prorokował, oby mu Jahwe dał swego Ducha!” (Lb 11, 29). Według Joela to proroctwo zacznie się realizować na początku czasów ostatecznych. Oprócz wizji przyszłości, którą ów Duch sprowadzi na tych, których obejmie (Lb 12, 6; Ez 39, 29), udzieli on jeszcze jednego charyzmatu, mianowicie wewnętrznej odnowy ludzkich serc (Jr 24, 7; 31, 33; Ez 11, 19; 36, 26 n.; Za 12, 10).

Wylania Ducha Bożego doświadczą wszyscy członkowie narodu wybranego bez różnicy klas i płci³⁴. Joel wylicza pewne kategorie osób, jak synowie i córki, starcy i młodzieńcy, niewolnicy i niewolnice, co ma uwypuklić powszechny zakres obdarowania Duchem³⁵. Prorok głosi, że w eschatologicznej społeczności Izraela znikną wszelkie różnice kondycji społecznej, płci i wieku w dostępie do darów Bożych. Dar Ducha Bożego jest zasadą wszystkich rzeczy (Rdz 1, 2) i źródłem życia istot żyjących (Ps 104, 28-29). Duch pochodzący od Boga stwarza i ożywia stworzenie (Rdz 1, 2; Jb 33, 4; Ps 103 [104], 30), obdarza ludzi nadzwyczajną mocą w porządku przyrodzonym i nadprzyrodzonym (Rdz 41, 38; Wj 31, 3; Lb

³⁴ Wyrażenie „wszelkie ciało” może określać „wszelką istotę żywą” (Rdz 6, 13; 9, 15 n.) lub „wszystkich ludzi” (Rdz 9, 17).

³⁵ Godne uwagi jest wyliczenie przez Joela pewnych kategorii ludzi, jak dzieci, kobiety i niewolnicy. Choć wszyscy ci ludzie mieli jakieś gwarancje prawne w społeczności izraelskiej, jak prawo niewolników do odpoczynku sobotniego (Pwt 12, 10) czy prawo tychże niewolników do udziału w kulcie (Pwt 12, 12. 18), to jednak pod wieloma względami były to kategorie społeczne upośledzone (np. dyskryminacja córek w prawie dziedziczenia, Lb 27, 1-11).

24, 3; Sdz 3, 10; 11, 29; 1Sm 19, 20. 23; Iz 11, 2). Duch Boży utwierdza i uzdalnia do życia godnego Boga (Ez 11, 19). Wylanie Ducha na cały naród jest podobne do deszczu, który odmieni życie na ziemi (Iz 32, 15; 44, 3; Ez 36, 25; Jl 3, 1 n.) i jak tchnienie życia ożywi wysuszone kości (Ez 37). Wylanie Ducha jest jakby nowym stworzeniem, pojawieniem się na odnowionej ziemi prawa i sprawiedliwości (Iz 32, 16)³⁶; ukazaniem się w odmienionych sercach wrażliwości chłonnej na słowo Boże, żywiołowej wierności względem Jego słowa (Iz 59, 21; Ps 143, 10) i Jego przymierza (Ez 36, 27), sensu modlitwy błagalnej (Za 12, 10) i uwielbienia (Ps 51, 17). Odrodzony przez Ducha Izrael uzna swego Boga, a Bóg odnajdzie w nim znowu swój lud: „I już nie będę na przyszłość ukrywał oblicza mego przed nimi, kiedy Ducha mego wyleję na Izraelitów” (Ez 39, 29). Ten Duch jest zasadą działania ludzi, podstawą nowej świadomości, fundamentem nowej egzystencji w bezpośredniej bliskości Boga. W bezpośredniości bycia z Bogiem zrealizuje się idea, która przyświecała już pierwszemu Przymierzcu: „Będziecie mi królestwem kapłanów i ludem świętym” (Wj 19, 6). Ta nowa więź z Bogiem najwidoczniej okaże się w potężnym i skutecznym „wzywaniu Imienia Pańskiego”, które przyniesie zbawienie wszystkim uprzednio wezwanym przez Boga (Jl 3, 5).

Wśród ludu obdarowanego i przemienionego przez Ducha, Bóg zamieszka na Syjonie jako jedyny i niekwestionowany Król. Z Doliny Wyroku Joel przenosi wzrok na Górę Świątyni, w której Jahwe zamieszka chwalebnie już na zawsze. Jego obecność uswięci wzgórze sanktuarium i całą Jerozolimę: „Ja jestem Jahwe, wasz Bóg, co mieszkam na Syjonie, górze mej świętej; a tak Jeruzalem będzie święte” (Jl 4, 17). Po starciu wszelkich nieprzyjaciół i zniszczeniu obecnego świata Bóg stworzy świat nowy: „I stanie się owego dnia, że góry moszczem ociekać będą, a pagórki mlekiem opływać i wszystkie strumienie judzkie napełnią się wodą. Z Domu Pańskiego błogosławieństwo Boże rozleje się po całym kraju, zamieniając go w szczęśliwy ogród na wzór Edenu”. Symbolem tego błogosławieństwa będzie cudowne źródło, które wytrysnie u progu Świątyni (Ez 47, 1-12; Za 14, 8) i nawodni kraj aż po tereny południowo-wschodniej Palestyny. Podobnie jak u Ezechiela (36, 25), w wizji Joela dar Ducha idzie w parze z życiodajną wodą. Obraz cudownie nawodnionej i użyźnionej ziemi ma wyraźnie eschatologiczny charakter. Wtedy też spełnią się wszystkie obietnice i sny o „ziemi

³⁶ H. O r d o n, *Eschatologiczne wylanie Ducha w Iz 32, 15-20*, RTK 38-39(1991-1992), z. 1, s. 27-34.

opływającej mlekiem i miodem” (Wj 3, 8. 17). To zamieszkanie Jahwe jako króla pośrodku odnowionego przez dar Ducha ludu Bożego stanowi finał Księgi Joela i zarazem finał całej historii zbawienia.

*

Spełnieniem proroctwa Joela o równości wobec Boga wszystkich członków ludu Bożego jest społeczność chrześcijańska, w której „nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety” (Ga 3, 28). Zapowiedź Joela o „wylaniu ducha Bożego” wypełniła się dokładnie w epoce rodzącego się Kościoła³⁷. Wraz z otrzymaniem ducha Bożego zrealizuje się na świecie nowy sposób poznania Boga i możliwość nowej relacji z Nim. Minęły lata pozbawione nadziei na wypełnienie się obietnic, uzyskania przez naród wolności, ukarania nieprzyjaciół i wylania Ducha przepowiedzianego przez Jermiasza czy Ezechiela.

W Księdze Joela obietnice wylania Ducha umieszczone są w kontekście Dnia Pańskiego³⁸. Dzień Pański jest wydarzeniem mającym nastąpić w przyszłości, które zrealizuje się w teofanii Jahwe i w zniszczeniu nieprzyjaciół. Dzień Pański można określić mianem świętej wojny lub kosmicznej katastrofy. Nieprzyjaciółmi Jahwe mogą być nieprzyjazne Izraelowi narody lub sam Izrael, jeśli postępowałby niezgodnie z wolą Jahwe. Jest zapowiedzią nieszczęść historycznych i ziemskich oraz końca historii realizowanej do tej pory w Izraelu. Oznacza to przyjście Jahwe na sąd w celu oczyszczenia narodu z dewiacji i wypaczeń, które utrudniały wypełnienie jego obietnic. Interwencja Boża doprowadzi do zakończenia istniejącego dotąd porządku. Ewangelisci (Mt 24, 6. 29; Mk 13, 7. 24) i autor Apokalipsy (6, 12-13) straszliwe znaki kosmiczne odnoszą do sądu ostatecznego, podczas którego cała ludzkość, poszczególne narody i jednostki odpowiedzą za swoje czyny. Kary zsyłane na narody i jednostki na płaszczyźnie rzeczywistości historycznej są także jakby częścią sądu ostatecznego i dlatego u proroka Joela te dwie płaszczyzny – ostateczna i historyczna – zlewają się w jeden obraz.

³⁷ A. J a n k o w s k i, *Od Ducha Jahwe do Ducha Parakleta*, RBL 30(1997), nr 1, s. 54-60.

³⁸ S y n o w i e c, *Prorocy Izraela, ich pisma i nauka*, s. 329.

L'EFFUSIONE DELLO SPIRITO NEL GIORNO DEL SIGNORE
L'INIZIO DELLA SALVEZZA

S o m m a r i o

Nel libro di Gioele l'effusione dello Spirito di Dio é messo in relazione al Giorno del Signore. Quel Giorno é un avvenimento che succederà nel futuro e che si realizzerà nella teofania di Dio e nella distruzione dei nemici.

Riassunto da Gabriel Witaszek CSSR